

ВАСИЛ КОЛЕВСКИ. „ХРИСТО СМИРНЕНСКИ
В НАШАТА КРИТИКА“. С., БП, 1978

За творчеството на Христо Смирненски е писано много. Наглед в неговата поезия нещата са ясни: поставени са големи и актуални обществени проблеми, постигната е висока стихотворна техника, няма вътрешни противоречия и зигзаги на чувства и настроения, каквито има у други крупни наши поети, като П. К. Яворов или П. П. Славейков, към които през последните години насочиха много дълбочено вниманието си вещи наши литературоведи.

При всеки опит обаче да навлязат поизследователски в разнообразното и обеми-сто художествено дело на Хр. Смирненски литературните критици достигат до сложни, нерешени, недорешени, спорни в едно или друго отношение възлови идейно-художествени въпроси, особено в контекста на неговото творчество с целокупното развитие на националната ни поезия и литература и на метода на социалистическия реализъм.

Със задачата да разглежда отношенията на литературната критика към поезията и прозата на Хр. Смирненски досега и да изложи собственото си гледище по нейните оценки се е заел др. Васил Колевски в книгата си „Христо Смирненски в нашата критика“. Първото издание на тази книга излезе през 1964 г., второто — допълнено — в края на 1978 г.

„Огромна е литературата, посветена на това творчество — пише Колевски. — Само заглавията, събрани преди години, образуваха цяла книга. Но сред тях литература липсва един по-цялостен опит да се направи проследяване на оценките за писателя“ — от една страна, и, от друга — в тези оценки „са допускани неведнъж грешки и слабости от сектантско-догматичен, вулгарносоциологичен, формалистичен и пр. характер“ (с. 5 и 142). Не може да не се отбележи и тъжната констатация на критика, че 33 години след социалистическата революция у нас, за която така вдъхновено пи в своите пламени стихове поетът на огнените гриви“, „въпреки многото статии... все още липсва една обширна монография за Смирненски, в която да се покаже цялото величие и красота на неговото творчество, неговото място в историко-литературния процес, етапите на неговото идейно-естетическо развитие, значението на Смирненски за утвърждаване на социалисти-

ческият реализъм в българската литература, неговите заслуги за комунистическото и естетическото възпитание на българския народ“ (с. 93).

Книгата на Колевски дава възможност на читателя да се ориентира за всичко писано от нашите критици, което има по-съществено значение за оценяване творчеството на Хр. Смирненски. Колевски прави критичен разбор на техните оценки, извлича и изтъква както положителното, тъй и негативното, споделя свои обяснения и тълкувания за ред дискуссионни въпроси. Книгата му не е един библиографически справочник, макар че и такъв е необходим, тя е литературно-критически труд, в който се откроява и натюрелът на нейния автор, и подходът му към литературно-историческите факти, и предпочитанията и вкусовете му. С критиците, с които не е съгласен, Колевски спори спокойно, не се горещи, не се впуска в словоборство, предпочита да се опира на литературните и обществените факти, да изяснява нещата без словесна шумотевица и себепозаконство. Сдържан и коректен в тона и изразите си, той е твърд и безкомпромисен в отстояване на своите позиции.

Композиционно материалът в книгата на Колевски е групиран така, че да се съчетае хронологическото с проблемното, да се видят основните етапи, изминати от критиката за Смирненски, и възловите въпроси, върху които тя е съсредоточавала главно си внимание на всеки един от тях етапи.

Като грях на нашата марксистическа критика в миналото, най-вече през 20-те и 30-те години, се е приписвало, че тя не е дооценявала художествеността за сметка на идейността. Това е колкото невярно, толкова и вярно. Още първите дни след публикуването на „Да бъде ден!“ в 1922 г., както подробно ни информира Колевски, марксистическата критика, изтъкнатите по онова време нейни представители Г. Бакалов и Т. Павлов, а и талантливите млади, начинаещи Г. Цанев, Ив. Мешков и др., дадоха висока, заслужена, правдива оценка на поезията на Смирненски, утвърдиха я и защитиха от нападите на буржоазната критика. Бързо, оперативно марксистическата критика откликна на огнените стихотворения на Хр. Смирненски, разкри изключителната им идейност и художественост, силата на неговия мащабен талант. „Може би никой друг български писател не е бил посрещан така възторжено от трудещите се, не е бил така

бързо и високо оценяван от прогресивната критика, както Смирненски — отбелязва Колевски (с. 141).

Марксистската критика обаче още не беше израснала дотам, че да оценява по ленински значението на художествеността и таланта на автори с противоречиви мирогледи, с непрогресивни страни в тях, поради което не може, както изтъква Колевски, да свърже поезията на Смирненски с националната ни поезия, с преобладаващите в нея прогресивни тенденции, с демократично-народното у Вазов, Яворов и т. н., а изтъкна връзката и само с Ботевата поезия, нещо напълно правилно, ала съвсем недостатъчно.

Възторгът, с който марксистската критика през 1922—1924 г. посрещна стихосбирката „Да бъде ден!“, претърпяла две издания в 1922 и трето в 1923 г. — случай, необикновен по онова време и не само тогава — е изложен в първия раздел на книгата с характерното заглавие „Празничен ден на улицата на пролетарската поезия“. Положителното отношение, макар и с едни или други уговорки, на демократическата критика е разглеждано в раздела „Демократичният и антифашистски печат за поезията на Смирненски“, а отрицателните и активно вновящи преценки — в разделите „Буржоазната критика срещу Смирненски“ и „Екстремисти и модернисти срещу Смирненски“.

Неоспоримото дарование на Смирненски, могъщото въздействие на поезията му обърква буржоазната и модернизистката критика. Тя не може да не го признае, но не може и да го приеме и да се примири с него. Тревожи ги идейността му. Според тази критика политиката и поезията са несъвместими и тя се мъчи да внушава, че прекрасните стихотворения на Хр. Смирненски „страдали“ от „монотонност и догматична едностранчивост“, че били „приложна поезия“ и пр. Колевски убедително разкрива несъстоятелността на тези оценки. От тях се отрекоха по-късно такива техни ярки изразители през 20-те години като Вл. Василев. „Явна грешка. Не се стеснявам да кажа това“ — изтъква през 1963 г. Вл. Василев за своята категорично отрицателна оценка в 1923 г. на поезията на Хр. Смирненски. Въпреки това буржоазните критици на Запад, които в наше време пишат за българската литература, продължават, когато разглеждат Смирненски, да се придържат тъй или иначе към явната грешка на Вл. Василев от 1923 г., както с примери и цитати е посочено в книгата на Колевски.

Нарочно внимание Колевски отделя за сектантско-догматичните забележки и отклонения на марксистските критици през първата половина на 30-те години в оценката им на поезията на Хр. Смирненски и на стремежа им да ги преодоляват. Това е извънредно поучителен етап в разvoja на пролетарско-комунистическата литература и критика у нас. Заграбили по онова време партийното ръководство, левосектантите подценяваха

силно ролята и значението на тесните социалисти в революционното движение на българската работническа класа и в световния революционен процес, дейността на Д. Благоев в литературнокритическата мисъл, литературното дело на Хр. Смирненски, на поезията му и налагаха на писателите-комунисти да провеждат тази линия. Могъщата поезия на Смирненски обаче оказваше силно влияние върху творците на революционното изкуство през 30-те години. Те сматяха себе си ученици на Смирненски и продължителни на делото му. С конкретни примери Колевски разкрива всичко това в нарочен раздел, озаглавен „Понесъл и лира, и бойна тръба“. Също тъй в нарочен раздел „Смирненски — народен поет“ Колевски разглежда оценките на критиката ни за народността основа на творчеството на Смирненски, най-вече след Априлския пленум на ЦК на БКП в 1956 г., тъй като дотогава, както сочи с факти Колевски, произведенията на Смирненски все още не се издаваха масово и в пълен обем.

Почти една четвърт от книгата си Колевски е посветил на проблема за творчески метод на Смирненски и на различните мнения на критиците за него. Колевски правилно е изтъкнал, че в това отношение се очертават общо взето, четири групи гледни точки. Най-обосновано, което все повече надделява и се утвърждава, е поддържаното и от Колевски гледище, че Хр. Смирненски е основоположник и ярък представител на социалистическия реализъм в българската литература. Съществено различно от това схващане е другото, че неговият метод е методът на революционния романтизъм. Има междинно, тъй да се рече, гледище, според което в творчеството на Хр. Смирненски си дават среща и двата метода: едни произведения са социалистическо-реалистически, други — революционно-романтически. Според четвъртото гледище Хр. Смирненски е ярък представител на социалистическия реализъм, но не е негов основоположник. Началото на социалистическия реализъм у нас трябва според това гледище да се търси преди Хр. Смирненски — в литературно-теоретическото и критическо дело на Д. Благоев, в художественото творчество на Г. Кирков, Д. И. Полинов и др., у които според Колевски има само елементи, наченки на социалистическия реализъм.

През 60-те години в някои изказвания за Хр. Смирненски, главно от по-млади критици у нас, се усещаше кога в текста, кога в подтекста известно снизхождение към поезията му. Струва ми се, че това е вече предлиста странища, което би проличало много нагледно, ако Колевски бе допълнил второто издание и с мнения за Смирненски от някои по-млади критици. Например в книгата си „Теоретични проблеми на българската антифашистка поезия“ (ДВИ, 1975) Здравко Чолаков отбелязва убедително връзката между поезията на Смирненски и поезията на Валцаров. „Привидно антиподни като стилисти-

ка — пише той, — стиховете на Смирненски и на Вапцаров си кореспондират много активно именно по отношение на романтичната апология на революционния идеал" (с. 41). Що се отнася до символистите и Смирненски, критикът смята, че „Смирненски „взриви“ отвърте поетиката на символизма, като я приземи до барикадния патос на улицата, на пролетарските стъпки". От това приземяване Вапцаров също тъй черпи, но съобразно с изменилите се обществено-политически и литературно-поетически условия на своето време. И по тая линия обаче връзката между двамата големи революционни поети е несъмнена.

Към книгата на Колески биха могли да се отправят и някои незначителни пожелания, но те са без съществено значение, защото задачата, която той си е поставил — да проследи главното в оценките на литературната критика за Хр. Смирненски, е постигната по достатъчно убедителен и нагледен начин.

Иван Руз

НИКОЛАЙ ДОНЧЕВ. „ЛИТЕРАТУРНИ И МЕМОАРНИ ЕТЮДИ“. С., БП. 1978

Книгата „Литературни и мемоарни етюди“ дава представа за цялостния творчески път и литературно-критическия лик на Николай Дончев. Тя съдържа негови избрани произведения, издадени по случай 80-годишния му юбилей. В нея са включени статии, есета и мемоарни очерци, обединени от една обща насоченост — желанието да се покажат връзките на нашата литература с другите литератури, да се представи родната ни култура пред света, да се потърсят мостовете за духовно общуване с ценното и прогресивното в европейските култури.

Нашата страна вече има големи естетически постижения, но невинног умеам да ги пропагандираме пред света — а това е една важна задача. В тази насока упоритата, непрекъснатата и всеотдайната дейност на литературоведа и есеиста Николай Дончев заслужава висока положителна оценка и адмирация. Още от началото на своята литературно-критическа дейност (от края на 20-те години до днес) вече няколко десетилетия той неуморно пише изследвания и статии, които разтварят прозорец към света, сближават ни с културата на другите народи.

Не може дори да се изброят всички прояви на Николай Дончев в това отношение. Никой друг не е публикувал толкова много статии в чуждестранния печат, в които с обич и проникновение се анализират ярки явления на нашата литература. Мисля, че малцина са тези, които биха могли да извършат подобна толкова необходима творческа работа. Тук е нужно великолепно познаване на чужди езици в техните нюанси, в сложните

им смислови отсенки — а Николай Дончев познава отлично френски и италиански език. Необходим е и усет за спецификата на художествените образи, за да се анализира пълноценно. Нужно е и да се разбира, да се знае това, което е интересно за чуждия печат, без да се правят каквито и да е компромиси и отклонения. Особено ценна е дейността на Дончев в последните десетилетия; в редица авторитетни издания на западните страни той отпечатва много есета и статии за успехите на социалистическо-реалистическата ни литература, за литературоведската ни мисъл, за литературната ни критика днес. Материалите на нашия автор са търсени и ценни, неговата оценка е категорично призната и уважавана.

И не става въпрос само за популяризаторска дейност. Който е следил тези материали, ще види в тях оригинално литературно-критическо мислене, самостоятелност на интерпретациите, последователност в принципите. Тези качества се проявяват и в изданията сборник. Ето например статията „Елин Пелин — белетристът“. В нея виждаме как с жив образен език, с чистота на словесните форми и съчетания се изгражда един образ, който е верен, одухотворен, осмислен, с много акценти към характерни особености и същности страни на творческия свят. Николай Дончев разкрива умело спецификата за индивидуалната физиономия на писателя, за неговия подход на художник, за атмосферата, в която живеят героите му, за народността в облика му.

В есета и статите виждаме един лирически лъх. Той не е случаен. Първоначалните литературни прояви на автора са в областта на поезията. Като мнозина други критици и той започва със стихове и издава две стихосборници. По-нататък търси призиващото си в литературно-критическите анализи и в литературоведските изследвания. Но школуването му в личното художествено творчество не е останало без следи; лирически струи, живо чувстване на творческите ценности, съпреживяване и експресивност се наблюдават и в неговите студии и статии. Това се забелязва още в първите му проучвания: двете му книги, посветени на чуждите влияния в българската литература и на Пенчо Славейков, написани и издадени на френски език в средата на 30-те години. Особено впечатление прави портретът на Пенчо Славейков, плод на задълбочено и осмислено навлизане в света на твореца. Все по това време наред с много синтезирани и кратки, но съдържателни жанрови критически форми Николай Дончев издава и други книги на френски и италиански език, в които разглежда творчеството на нашите най-ярки поети и белетристи, влиянието на италианската култура върху българската, рецепцията на Расин в България и др. Основното внимание на Дончев е съсредоточено към връзките ни с другите литератури. Показателна в тази насока